

”Wōke”

er nyt i Danmark. På få år har ordet ændret betydning

Om det er positivt eller negativt at være ”woke” afhænger af øjnene, der ser. Sanni Nimb og Lars Trap-Jensen skal som ordbogsredaktører forholde sig til sproget. De ser klare spor fra identitetspolitikken.

JETTE ELBÆK MARESSA | jette.maressa@jp.dk

Woke” har kun stået i Den Danske Ordbog siden 2017, men i juni måtte redaktørerne have fat i det igen. På de få år havde det amerikanske udtryk fået en ny betydning på dansk.

»I udgangspunktet var det positivt, at man var ”woke”, som er datidsformen af ”wake”, det vil sige at være vågen eller ved bevidsthed. Nu bliver det også brugt som skældsord. Begge betydninger findes. Det afhænger af øjnene, der ser,« forklarer Lars Trap-Jensen, seniorredaktør, Det Danske Sprog- og Litteraturselskab.

Han suppleres af sin kollega seniorredaktør Sanni Nimb:

»Hvis det kun var unge, som brugte ”woke”, så havde det nok bevaret sin positive betydning.«

Nu fremgår begge betydninger i ordbogen, ”woke” er den, »som er blevet bevidst om og optaget af social uretfærdighed, racisme, manglende ligestilling el. lign.«

Og ”woke” er den, »som er optaget af og påpeger social uretfærdighed, racisme, manglende ligestilling el.lign. i en grad, der opfattes som overdreven, demonstrativ og konfrontatorisk.«

»Det er gået hurtigt med også at blive negativt,« konstaterer Lars Trap-Jensen.

Ord får ny betydning

Som ordbogsredaktører iagttager Lars Trap-Jensen og Sanni Nimb det danske sprog. Deres eget syn på ”identitetspolitik” og ”woke” holder de for sig selv, men de vil gerne dele deres viden om, hvordan tidens store debat emne afspejler sig i sproget. De påpeger, at ”woke” ikke er det eneste ord, som har ændret betydning over tid. Det samme har udtryk som ”politisk korrekthed” eller ”12-tal-spiger”. Begge eksempler på noget, som oprindeligt var positivt ladet, men siden har fået en negativ betydning.

Sanni Nimb nævner, at også ord, som bruges i et andet stærkt debatteret felt: forholdet mellem hovedstad og provins, kan gå fra at være neutrale til at være negativt ladet over tid:

»”Udkantsdanmark” eller ”provinsielt” er med tiden blevet negative ord,« siger hun.

BETYDNINGER I DEN DANSKE ORDBOG

Identitetspolitik

Politik der tager udgangspunkt i en bestemt (minoritets)gruppes religion, etnicitet, seksualitet el. lign., og som først og fremmest søger at varetage netop denne gruppes interesser.

Woke

1. Som er blevet bevidst om og optaget af social uretfærdighed, racisme, manglende ligestilling el. lign.

1.a. Som er optaget af og påpeger social uretfærdighed, racisme, manglende ligestilling el. lign. i en grad der opfattes som overdreven, demonstrativ og konfrontatorisk.

HVAD SIGER ORDBOGEN OM

Negerbolle

1. Et stykke slik bestående af luftigt skum af æggehvide pisket med sukker der er lagt på en vaffelbund og overtrukket med chokolade.

Sprogbrug: gammeldags, idet ordet *neger* oftest regnes for nedsættende.

1.a. Bruges overført som skældsord til eller nedsættende betegnelse for en person med mørk hudfarve.

LGBT

Oprindelse: kendt fra 2006 fra engelsk *LGBT* initialforkortelse for *lesbian, gay, bisexual and transgender* (lesbiske, bøsser, biseksuelle og transkønnede).

Betydninger: vedr. personer der er homoseksuelle, biseksuelle eller transkønnede.

Kageperson

Ordet findes ikke som opslagsord i Den Danske Ordbog.

»Eller omvendt ”noget københavneri”, det er heller ikke positivt ment,« supplerer Lars Trap-Jensen.

»Faktisk er det netop mange ord om rige, eliten og veluddannede, der ender med at have en negativ betydning, f.eks. ord som ”finkultur”, ”docere”, ”teoretiker”, ”universitær”, ”nymodens”, ”nyrig,« siger Sanni Nimb.

Et andet eksempel fra revideringen af Den Danske Ordbog i juni er ”svigermor”, som tidligere var en kvinde, der er mor til ens ægtefælle. Nu bruges det også om en kvinde, der er mor til ens kæreste.

»Som fænomen er det ikke nyt, at ord får en anden betydning,« understreger Lars Trap-Jensen.

Udviklingen betyder, som de udtrykker det, »at alle skrivende skal tænke sig mere om«. Muligheden for at få en modreaktion på et bestemt ord er større nu end tidligere, og det skyldes, mener de, især de sociale medier.

»Når du publicerer en artikel, kan det plankes, og så ryger det ud og skaber sin egen dynamik, en shitstorm. De sociale medier er med til at fremme denne de-og-os-diskussion, altså hele identitetspolitikken, « siger Lars Trap-Jensen.

Plads til grimme ord

Sanni Nimb husker, at redaktionen under arbejdet med Den Danske Ordbog i 1990’erne fik fysiske breve om ikke at bruge ordet ”neger”. Blandt andet fra en, som var helt fortvivlet og bad om, at det ikke blev taget med.

»Vi syntes, at det skulle med. Holdningen er, at alle ord, også de forbudte ord og grimme ord, skal med i en deskriptiv ordbog som vores. Det er en del af sandheden om sproget. Det princip har vi stadig, vi gengiver ord og censurerer ikke,« siger hun.

I dag står der i ordbogen, at ”neger” er en »person som tilhører en gruppe mennesker oprindeligt hjemmehørende i Afrika, og som bl.a. er karakteriseret ved meget mørk hud og mørkt, kruset hår.

SPROGBRUG: oftest nedsættende.

SYNONYMER: mere neutralt sort, mere neutralt afrikaner, meget nedsættende nigger.«

Sanni Nimb gør opmærksom på, at der er sket en udvikling i den måde, som ordbogsredaktører arbejder på:

»Når vi finder stereotyper i tekster, så syntes vi dengang i 1990’erne, at det var sandheden i sproget. I dag mener vi, som andre, der arbejder med *big data* og statistisk behandling af store mængder tekst, at vi har en pligt til at forsøge at rette op på det og finde et bedre citat, hvis det overhovedet er muligt. Men det er vigtigt at understrege, at vi aldrig ændrer i et citat, som vi bringer.«

»Citatet skal understøtte betydningsforklaringer og ikke tage opmærksomheden væk,« siger Lars Trap-Jensen.

Et er at forklare, hvad et ord betyder. Noget andet er at finde et godt citat, som viser, hvordan ordet optræder i det danske sprog. Her har redaktørerne været på arbejde, for i mange af de eksempler, som indgår i ordbogen, optræder der ubevidst stereotyper i teksten, fortæller de.

Hvis et ord som ”fuld” skal beskrives i et citat, skal det så nødvendigvis være med en sætning, som indeholder udtrykket ”den fulde svensker”?

Ord af 80’erne

Adskillige af de teksteksempler, som findes i ordbogen, stammer fra tekster fra 1980’erne, og som de to konstaterer, så var det en anden tid.

Sprogpoliti? Det får vi aldrig i Danmark, fastslår ordbogsredaktørerne Lars Trap-Jensen (th.) og Sanni Nimb. FOTO: STINE BIDSTRUP

»Tidligere var man optaget af, hvad der var afsenderens intention. I dag spørger man snarere, hvad ordets virkning er på modtageren.«

LARS TRAP-JENSEN, SENIORREDAKTØR, DEN DANSKE ORDBOG

Børn, som er vokset op i 1980'erne, faldt i søvn til "Elefantens vuggeviser" med »i morgen får du en niggerdreng, og ham kan du bruge som rangle«. På CD'en Den store "Åh

abe"-boks, som udkom i 2006, sang Kim Larsen "negerdukkedreng" i stedet for "niggerdreng". Nu får den lille elefant "en kokosnød".

Sangteksten har udviklet sig, og det samme sker med de eksempler, som ordbogen bruger for at beskrive, hvordan et ord anvendes. Sanni Nimb og Lars Trap-Jensen har beskrevet udfordringerne i artiklen "Thaipiger, muskelhunde og fulde svenskere: nedsettende ord, stereotyper og ligestilling i Den Danske Ordbog".

Heraf fremgår det, at redaktionen efter en henvendelse fra en bruger har diskuteret de teksteksempler, som er brugt til at beskrive en "karrierekvind" og en "karrieremand".

»Det lyder ikke som ligestilling for mig,« stod der i en henvendelse fra en bruger, som havde bemærket, at "karrierekvind" var forsynet med citatet: "Det er ikke rigtigt hende at blive gift og få børn. Vores Inge er en karrierekvind", som stammer fra en artikel i Se og Hør i 1983. "Karrieremand" havde ikke noget forklarende citat.

I ordbogen kan man nu også se, hvordan Politiken i 2016 beskrev en Malene som »en strømnet karrierekvind og alenemor med tre børn, endnu ikke 40 og slet ikke færdig og fed. Tværtimod kører det for hende i erhvervslivet«.

Karrieremand er nu forsynet med to citater, det ene fra Weekendavisen, som i 2014 skrev om en karrieremand, der arbejder 9-10

timer om dagen og har to biler og et sommerhus.

Få brandkvinder, mange brandmænd

Foran Sanni Nimb ligger en stabel papirer med lange lister over alle de ord i ordbogen, som ender på -mand. Begyndelsen på et større arbejde med at gennemgå de mange ord for at finde ud af, om der er tilsvarende kvindelige pendanter.

Spørgsmålet er, hvornår et ord er reelt etableret, og hvornår det er aktivistisk. Et eksempel på skæv fordeling er "brandkvind", som forekom 11 gange i ordbogens korpus i september 2021, mens "brandmand" optrådte 6.961 gange.

"Brandkvind" er ikke optaget i ordbogen, men i det eksempel, som forklarer brugen af "brandmand" står der, at »kun få kvinder har klaret de skrappe prøver til optagelsen som brandmand m/k«. Det er fra 1987 og stod i lokalavisen Albertslund Posten.

Redaktørerne af Den Danske Ordbog har det princip, at ord ikke medtages, blot fordi »nogle synes, at de er hensigtsmæssige eller sympatiske«, og omvendt så fjerner de heller ikke ord, som andre finder »usympatiske, grimme eller nedsettende«.

Sprogforskerne Sanni Nimb og Lars Trap-Jensen forklarer, at det ikke er et moderne påhit med kønsneutrale ord. Forskere i Dansk Sprognævn har sporet det tilbage til 1960'erne og 1970'erne og endda tidligere. Vi har f.eks. benyttet betegnelsen "m/k" i flere årtier. FOTO: STINE BIDSTRUP

➔ Kan man forestille sig, at der i ordbogen optræder kønsneutrale udtryk, som det svenske "hen"?

»Ja, hvis man naturligt bruger det,« lyder svaret.

Det er ikke ordbogsredaktørerne, men brugerne af det danske sprog, som afgør, hvad som er levende ord. Sanni Nimb pointerer, at det ikke er tilstrækkeligt at skrive en artikel, hvori man deklarerer, at man vil bruge kønsneutrale ord, eller at man henviser til, at den person, som man har talt med, ønsker at bruge et bestemt pronomen om sig selv. Ordet skal optræde naturligt i en tekst for at komme i betragtning.

»Det skal være naturlig, spontan skrift eller tale,« fastslår Sanni Nimb, som i øvrigt kan oplyse, at så nymodens er det heller ikke med kønsneutrale ord. Forskere på Dansk Sprognævn har sporet det tilbage til 1960'erne og 1970'erne og endda tidligere.

»De har optrådt i debatten i mange år. Behovet har været der, men hos et lille mindretal,« forklarer hun og tilføjer, at vi jo længe har brugt at skrive "m/k" eller omtale en person som "vedkommende".

»Det lyder bare så formelt. Pronominer er i den grad faste i vores sprogsystem og svære at skifte ud,« fortsætter hun.

Det neutrale sprog

Større udsyn og mere viden afføder behov for at udtrykke sig i flere nuancer. Hvis man teoretisk forestillede sig en samtale i 1950'erne om et billede, hvor der kunne ses mennesker af forskellig herkomst, og en samtale i 2022 om det samme billede, så ville de ord og vendinger, som bruges til at beskrive billedet, givet være forskellige.

»Hele den diskussion, som vi har nu, skyldes, at vi ser andre mennesker, når vi går ud på gaden,« siger Lars Trap-Jensen.

»Ja, men i starten kaldte vi dem det, som vi tidligere kaldte dem. Nu har vi lært, at det er

mest politisk korrekte er at sige personer og ikke noget om hudfarve. En woke-person vil hævde, at man ikke skal sige, at der går en pige eller der går en dreng, men at der går et barn, og at når man kan sige baby uden at tale om køn, bør man også sige barn, teenager og person uden at tænke på mand og kvinde, for så er man mest neutral, « siger Sanni Nimb.

»Sproget bliver ikke nødvendigvis fattigere, for vi har stadig begreber og ord. Vi siger jo ikke, at der går en venstrehåndet, der går en højrehåndet, men vi kender dem godt. Det er bare ikke nødvendigt at bruge den betegnelse i situationen,« lyder det fra Lars Trap-Jensen.

»Sygdomme er et andet eksempel på, hvordan sproget har ændret sig. Engang kaldte man en psykisk syg for en dåre eller tosset, og vi siger sikkert i dag ord, som vi ikke vil bruge om 10-20 år,« siger Lars Trap-Jensen, som har registreret, at synet på områder som etnicitet, seksualitet, ligestilling, sygdom og handicap har flyttet sig i løbet af de seneste 25 år.

Generationsforskelle

I artiklen "Kontroversielle ord i Den Danske Ordbog - før og nu" peger han på, at der ikke er tvivl om, at synet på sproget og verden har ændret sig i løbet af den seneste generation, men at det ikke er alle sprogbrugere, som har samme værdier og erfaringer, og at de derfor heller ikke ser ens på udviklingen.

»Hvis man er gammel nok og er vokset op med at bruge et ord neutralt, kan det være svært at acceptere, at en yngre generation ser anderledes på det - og omvendt,« påpeger han.

Således er der nogle, som holder på, at en Eskimo skal blive ved med at hedde Eskimo, mens andre mener, at tiden er løbet fra at sige eskimo. Når man hele sin barndom er vokset op med "negerboller" og "kage-

BLÅ BØGER

Sanni Nimb

- Cand.mag., ph.d.
- Ansat i Det Danske Sprog- og Litteraturselskab siden 2007 samt 1994-1999.
- Medlem af Dansk Sprognævns Repræsentantskab.

Lars Trap-Jensen

- Cand.mag., MPhil.
- Ansat i Det Danske Sprog- og Litteraturselskab siden 1994.
- Tidligere formand for Globalex, som er et globalt samarbejde med kontinentale leksikografiske foreninger i verden.

mænd", kan det trods gode intentioner være svært at ændre sproglige vaner, selv om man gerne ville sige flødeboller eller kageperson.

Kritikere af at udskifte gamle ord med nye taler om "sprogpoliti", som vogter over talemåder?

»Det får vi aldrig i Danmark. Det er helt imod den måde, som vi forsker og formidler på. Vi ser på, hvordan folk bruger sproget, og forsøger at formidle det,« siger Sanni Nimb og tilføjer, at man kan da godt sige "eskimo", men slår man op i ordbogen, får man at vide, at det kan virke stødende, og at betegnelse "inuit" nu foretrakkes af beboerne i arktiske egne frem for eskimo.

»Man må lære, at ord har ny betydning. Hvis man vælger at sige, jeg er ligeglad, så har man taget et valg,« siger Sanni Nimb.

Ifølge Lars Trap-Jensen er det karakteristisk for diskussionen om kontroversielle ord, at der er sket en forskydning fra afsender til modtager:

»Tidligere var man optaget af, hvad der var afsenderens intention. I dag spørger man

snarere, hvad ordets virkning er på modtageren,« siger han og tilføjer:

»Det er klart, at tolerancen går begge veje, men man kan jo godt anstrenge sig for at imødekomme modtageren.«

Akavet hos dronningen

Sanni Nimb henviser som et apropos til debatten om personer, der gerne vil omtales i flertal, at der både er særlige omtaleformer og særlige tiltaleformer i forhold til dronningen. Den, som sidder over for dronning Margrethe, siger for eksempel hverken du, De eller I, men Deres Majestæt.

Det har skiftende statsministre måttet lære, og for i hvert fald én, Poul Nyrup Rasmussen (S), som var vokset op i fattige kår i Esbjerg, var det vanskeligt at huske de rigtige tiltaleformer, har han fortalt. De første møder var så akavede, at Nyrup var nødt til at sige, at det formelle ikke var hans stærke sider. Dronningens reaktion havde et strejf af humor:

»Hun morede sig og sagde: Det kommer De efter. Her taler jeg af erfaring,« har Poul Nyrup Rasmussen fortalt.

Lars Trap-Jensen bemærker om historien, at sprog også handler om overbærenhed fra den, som er modtager, og tolerance fra den, som er afsender:

»Man kan vænne sig til noget, der er lidt mærkeligt, og hvis alle fulgte de spilleregler, ville det ikke være så svært,« siger han og betoner, at sproget hele tiden er til forhandling.

»Det er svært at ændre sine sproglige vaner og det, som man har været vant til at sige hele livet. Vi har ikke total enighed om ordene, og hvordan de bruges. Der er generationsforskelle, og det er derfor, at hele det her problem opstår, fordi der ikke er konsensus om det. Der er forskellige sproglige erfaringer, livs- og verdenserfaring, som gør, at vi er nødt til hele tiden at forhandle om ordene og deres betydning, deres valør, og hvad man skal lægge i dem.«